UOT 327

RUSİYA-UKRAYNA MÜNAQİŞƏSİ FONUNDA BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR: QÜVVƏLƏR BALANSININ GEOSİYASİ TƏHLİLİ

Leyla MİRZƏYEVA*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 5 fevral 2025; çapa qəbul edilmişdir: 1 aprel 2025; online-da çap edilmişdir: 15 may 2025.

Received: 5th of February, 2025; accepted: 1th of April, 2025; published online: 15th of May, 2025.

Açar sözlər: *müharibə, rasionallıq, Ukrayna-Rusiya müharibəsi, dövlətlərarası qarşılıqlı əlaqələr, çoxqütblülük, transmilli istiqamətlər, qüvvələr balansı, geosiyasi təhlil*

Giriş

Qarşılıqlı asılılığın dərinləşməsi və dinc yanaşı yaşamağın zəruriliyinin dərk edilməsi, dövlətlər üçün gələcək inkişaf strategiyalarının və xarici siyasət prinsiplərinin formalaşdırılmasında əsas rol oynayır. Bununla yanaşı, silahlı qüvvələrin iştirakı ilə zorakılığın yayılması da daxil olmaqla, mövcud beynəlxalq güc və maraqlar balansının yenidən qurulmasına, sabitliyin pozulmasına və hadisələrin arzuolunmaz ssenarilər üzrə inkişafına səbəb ola biləcək amillər mövcuddur.

2022-ci il fevralın 24-də Ukrayna ərazisində xüsusi hərbi əməliyyatın başlanması beynəlxalq siyasi proseslərin genişmiqyaslı transformasiyasına səbəb olmuşdur. Böyük dövlətlərin maraqlarının toqquşması, sanksiya müharibəsi, eləcə də "kollektiv Qərb" adlandırılan ölkələrin Ukraynaya göstərdiyi misli görünməmiş hərbi-texniki, kəşfiyyat, diplomatik və maliyyə dəstəyi, qeyri-ənənəvi silah növlərindən istifadə perspektivi ilə birlikdə münaqişənin kortəbii şəkildə genişlənməsi riskini artırmışdır. Bu hadisələr, eyni zamanda beynəlxalq münasibətlər sistemində və qlobal iqtisadiyyatda yeni böhranların əsasını qoymuşdur.

1. Güclərin geosiyasi tarazlığının təhlili

Müasir beynəlxalq münasibətlər yüksək səviyyəli qarşıdurma ilə xarakterizə olunur və mütəxəssislər bunu XXI əsrin əvvəllərində formalaşan vəziyyətin unikallığı ilə əlaqələndirirlər. Bu gün müasir dünya ilə Soyuq müharibə dövrü arasında müəyyən paralellər diqqət çəkir, lakin bu paralellər hər zaman reallığı tam əks etdirmir. Tədqiqatçıların fikrincə, XXI əsrin dünyası XX əsrlə müqayisədə daha rəngarəng və mürəkkəb xarakter daşıyır. Əgər Soyuq müharibə dövründə əsas güc mərkəzləri SSRİ və ABŞ idisə, bu gün qlobal səhnədə geosiyasi nüfuz uğrunda mübarizədə yeni aktorlar – Çin, Hindistan, Rusiya və Avropa İttifaqı – ön plana çıxır.

Əvvəllər bütün dünya geosiyasi qarşıdurmada dolayısı və ya birbaşa şəkildə iştirak edirdisə, bu gün bir çox ölkələr Rusiya ilə Qərb arasındakı münaqişədə neytrallığını qorumağa çalışır və anti-Rusiya sanksiyalarına qoşulmaqda tərəddüd edirlər. Soyuq müharibə dövründən fərqli olaraq, bu gün nə ciddi blok nizam-intizamı, nə də Rusiya və ABŞ-ın, o cümlədən onların müvafiq təşkilatlarının (KTMT, NATO və s.) müttəfiqləri tərəfindən

* *magistrant, Bakı Avrasiya Universiteti*
e-mail: leilamirzayeva9@gmail.com
https://doi.org/10.30546/25194011.2025.14.2.1033

qeyd-şərtsiz dəstək müşahidə olunur. Eyni zamanda, ideoloji qarşıdurma, yəni kommunizm ilə liberal demokratiya arasında qarşı-qarşıya dayanma da əvvəlki qədər aktuallığını itirmişdir. Ümumilikdə, "müasir soyuq müharibə" özünəməxsus səbəbləri, məntiqi, dinamikası və ətaləti olan yeni dövrün fenomeni kimi qiymətləndirilir (9, s. 17).

Son illərdə dünyada, o cümlədən Avropada strateji mühit və geosiyasi konfiqurasiya sürətlə dəyişməkdədir. Xüsusilə, II Dünya müharibəsindən sonra Avropada baş vermiş ən ciddi hərbi-siyasi qarşıdurma olan Rusiya-Ukrayna müharibəsinin başlanması, həm regional, həm də qlobal səviyyədə yeni geosiyasi reallıqlar formalaşdırmaqdadır. Qeyd etmək lazımdır ki, dünyanın ən güclü hərbi-siyasi alyansı olan NATO-nun bu yeni geosiyasi şəraitdə qəbul etdiyi strategiya və davranış modeli bütövlükdə Avrasiya məkanında cərəyan edən proseslərə əhəmiyyətli təsir göstərir. Rusiya-Ukrayna müharibəsinin yaratdığı əsas reallıqlardan biri Avropada təhlükəsizlik risklərinin nəzərəçarpacaq dərəcədə artmasıdır. Bu kontekstdə NATO-nun yenilənmiş strategiyasında bir sıra mühüm məqamlar xüsusi diqqət cəlb edir.

Ekspertlərin rəyinə görə, silahlanma yarışı və Soyuq müharibə əslində heç vaxt tam dayanmamış, əksinə, çoxsaylı tərəf və güc mərkəzləri arasında balansın yenidən qurulması nəticəsində qlobal qarşıdurma yeni bir forma – "soyuq sülh" mərhələsinə keçmişdir.

Qeyri-bərabər iqtisadi inkişaf və onu müşayiət edən böhranların dağıdıcı təsiri, münaqişələrin coğrafiyasının və miqyasının genişlənməsinə, eyni zamanda onlara qarşı tədbirlərin effektivliyinin azalmasına səbəb olur. Təhlükələrə qarşı mübarizə isə bir çox hallarda dövlətlərin regional və qlobal səviyyədə liderlik iddiaları ilə çətinləşir. Bu səbəbdən, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, digər beynəlxalq qurumlar və regional ittifaqların, əvvəllər yalnız milli hökumətlərin səlahiyyətində olan məsələlərə müdaxiləsinin zəruriliyi artmaqdadır.

Ticarət, iqtisadi, siyasi və informasiya əlaqələrinin müasir qlobal şəbəkələri – iqtisadi münasibətlərin liberallaşdırılması və iqtisadiyyatların, mədəniyyətlərin qarşılıqlı inteqrasiyası kontekstində – təkcə başəri sərvətin yayılması üçün deyil, həm də iqtisadi, siyasi və sosial sarsıntıların, böhranların və onların nəticələrinin yayılması üçün getdikcə daha təsirli bir alətə çevrilməkdədir.

Ukrayna ərazisində davam edən hərbi əməliyyatlar bir sıra dağıdıcı nəticələrə səbəb olmuşdur; xüsusilə sənaye müəssisələrinin və enerji infrastrukturunun əhəmiyyətli hissəsinin məhv edilməsi, çoxsaylı insan itkisi bu münaqişənin ağır nəticələri sırasındadır.

Rusiyanın Ukrayna münaqişəsinə və ümumilikdə yaranmış böhran vəziyyətinə reaksiyalarını təhlil edərkən, onun həm iddialı, həm də diplomatik yanaşmaların qarışığından istifadə etdiyi aydın görünür (7, s. 49). Bir tərəfdən, Rusiya öz təsir dairəsində hesab etdiyi regionlarda iddialı mövqe nümayiş etdirir. Bu, 2014-cü ildə Krımın ilhaqı, 2022-ci ildə isə Ukraynanın şərqindəki separatçı qüvvələrə və Kiyevə qarşı hərbi əməliyyatlara dəstək formasında özünü göstərmişdir. Digər tərəfdən isə, Rusiya diplomatik səylərə də müraciət edir, münaqişələrin dialoq yolu ilə həllinə hazır olduğunu bəyan edir. Bununla belə, Rusiyanın münaqişələrin idarə olunmasına dair siyasət və təcrübələri geosiyasi kontekstdən asılı olaraq dəyişkənlik göstərir; müəyyən regionlarda oxşar yanaşmalar tətbiq edilsə də, fərqli şəraitlərdə müxtəlif diskurslar və praktikalar meydana çıxır (7, s. 49).

Beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin təmin olunması sahəsində regional ittifaqların və dövlət koalisiyalarının, xüsusilə də Qlobal Cənubda – rolunun artdığı müşahidə olunur. Müasir münaqişələrin həllində sülhməramlı kontingentin rolu genişlənməkdədir. Bu kontekstdə, birgə fəaliyyətlərin yalnız resurs təminatı baxımından deyil, həm də onların legitimliyi və mümkün qədər çox dövlətin iştirakını təmin etməsi baxımından əhəmiyyəti artır. Həmçinin, qeyri-dövlət aktorlarının, o cümlədən beynəlxalq təşkilatlar, transmilli şirkətlər və vətəndaş cəmiyyətlərinin artan rolu daxili və xarici mühitlərə əhəmiyyətli təsirlər göstərir.

Dünyada baş verən köklü dəyişikliklər dövlətlərin həm daxili, həm də xarici siyasi identikliklərini yenidən müəyyənləşdirməsinə, beynəlxalq inteqrasiya birliklərindəki iştiraklarını yenidən dəyərləndirməsinə və mövqelərini axtarma proseslərinə səbəb olur. Xüsusilə Avrasiya regionunda inteqrasiya təşəbbüsləri arasında rəqabət güclənmiş, bu mübarizənin mərkəzində Ukrayna qərarlaşmışdır. Bu proseslər dövlətlərarası münasibətlərə mənfi təsir göstərməklə yanaşı, mövcud ittifaqların zəifləməsi və ya dağılması, eyni zamanda yeni siyasi və iqtisadi birliklərin yaradılması cəhdlərini də stimullaşdırır (11).

Bir sıra nüfuzlu beyin mərkəzləri və analitiklər Rusiya-Ukrayna müharibəsinin başlanmasını qaydalara əsaslanan beynəlxalq nizamın çökməsinin əsas göstəricilərindən biri kimi dəyərləndirirlər. Dünya siyasətində baş verən bu köklü dəyişikliklər Birləşmiş Ştatlar tərəfindən də etiraf olunmuşdur. Belə ki, 2022-ci ilin oktyabr ayında Ağ Ev tərəfindən qəbul edilən Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında "post-Soyuq müharibə dövrünün başa çatdığı" və "əsas güc mərkəzləri arasında rəqabətin intensivləşdiyi" açıq şəkildə vurğulanır. 1990-cı illərin əvvəllərində SSRİ-nin süqutu ilə formalaşan birqütblü dünya nizamı artıq çoxqütblü qlobal sistemlə əvəzlənməkdədir. Bu yeni dünya düzəninin formalaşması prosesində hər bir böyük güc mərkəzi öz maraqlarını qorumaq və həyata keçirmək üçün fərqli strategiyalar irəli sürməkdədir.

Məsələn, 1991-ci ildən yeganə fövqəldövlətə çevrilən Birləşmiş Ştatların əsas strateji hədəfi yeni formalaşmaqda olan çoxqütblü dünya nizamında liderliyini və üstünlüyünü qoruyub saxlamaqdır. Bu məqsədlə ABŞ Çin, Rusiya, İran kimi qlobal və regional rəqiblərini "cilovlamaq", onların mövqelərini zəiflətmək və Avro-Atlantik məkanı yenidən öz ətrafında konsolidasiya etmək strategiyasına üstünlük verir. Eyni zamanda, ABŞ-ın qlobal dominantlığını qəbul etməyən və özünü müstəqil oyunçu sayan güc mərkəzləri də yeni dünya düzənində xüsusi yer tutmağa çalışır.

Bu baxımdan qeyd etmək lazımdır ki, artıq bir il dörd aydır davam edən Rusiya-Ukrayna müharibəsinin yaratdığı geosiyasi reallıqlar fərqli güc mərkəzlərinin və dövlətlərin siyasətinə, davranışlarına birbaşa təsir göstərir. Vacib bir məqam da odur ki, müharibənin doğurduğu geostrateji dəyişikliklər nəticəsində ABŞ-ın Avropadakı rolu və təsiri əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Proseslərin gedişi göstərir ki, Rusiyanı birbaşa təhdid kimi qiymətləndirən Avropa dövlətləri ABŞ-ın hərbi-siyasi "çətir"inə daha çox ehtiyac duyurlar. Bu səbəbdən uzun illər boyunca bir sıra aparıcı Avropa ölkələri tərəfindən təbliğ olunan Avropanın "avtonomluğu" ideyası Rusiya-Ukrayna müharibəsi fonunda aktuallığını müəyyən qədər itirmişdir. Bir faktı da qeyd etmək lazımdır ki, müharibə başladıqdan qısa müddət sonra ABŞ Avropaya 20 min nəfərlik əlavə hərbi kontingent göndərmişdir.

Müasir qlobal tendensiyalar təhlükəsizlik vəziyyətində sürətli və mürəkkəb dəyişikliklərin öncədən müəyyənləşdirilməsini çətinləşdirir, yeni risk və təhdidlərin yaranmasına və mövcudların transformasiyasına səbəb olur. Bu problemlərlə mübarizədə heç bir dövlət kifayət qədər imkanlara malik deyil, beynəlxalq institutlar isə getdikcə təsirsizləşir.

Rusiya-Ukrayna münaqişəsi dünya nizamına və qlobal güc balansına yenidən baxılmasına səbəb olmuşdur. Bir qütbdə bu prosesin önündə Amerika Birləşmiş Ştatları Avropa İttifaqı ilə birgə dayanır, digər qütbdə isə Rusiya oxşar avtoritar rejimlərə malik dövlətlərlə əhatə olunmuşdur.

Çin, ABŞ və Avropa İttifaqının Ukraynaya diqqətini onların enerjisinin bir hissəsini Asiya-Sakit Okean regionundan yayındıracağına və bu bölgədə öz mövqelərini gücləndirmək imkanını yaradacağına ümid edərək, rəqiblərini ehtiyatla izləyir. Görünür, Rusiya da qismən oxşar məqsəd güdür və Mərkəzi Asiya, Xəzər dənizi və Yaxın Şərqdə "antiamerikan cəbhəsi"ni gücləndirməyə çalışır.

Bu prosesin əsas komponentlərindən biri müttəfiqlər, o cümlədən 27 mart 2014-cü ildə BMT Baş Assambleyasında Ukrayna məsələsi ilə bağlı səsvermədə bitərəf qalanlar uğrunda qlobal güc mərkəzləri ilə regional liderlər arasında gedən rəqabətdir. Bu qrupda

Çin, Əlcəzair, Argentina, Braziliya, Misir, Hindistan, Qazaxıstan, Cənubi Afrika Respublikası və Özbəkistan kimi qlobal və ya regional liderliyə iddialı ölkələr də var. Onların Rusiya, ABŞ və Avropa İttifaqı ilə münasibətləri qlobal və regional səviyyədə güc balansına ciddi təsir göstərə bilər, çünki gələcəkdə beynəlxalq gündəmi ayrı-ayrı dövlətlər deyil, ittifaqlar müəyyən edəcək (11).

Bu şəraitdə, dünya və regional liderlərin qarşıdurma xəttində yerləşən ölkələr getdikcə daha çox təhlükəsizlik defisiti yaşayacaq və ən çox ehtimal olunan münaqişə zonalarına çevriləcəklər. Bu münaqişələrdə üstünlük "yumşaq" və "sərt" güc vasitələrinə, strateji düşüncəyə, güclü siyasi iradəyə və geniş kütləvi dəstəyə malik olan tərəfdə olacaq.

Üstəlik, qloballaşma və istehsal-logistika zəncirlərinin qarşılıqlı asılılığının artdığı dövrdə böhranların nəticələri bir ölkə və ya regionun hüdudlarından kənara yayılır. Bu proseslər birbaşa aktorları və onların qarşılıqlı əlaqələrini, o cümlədən münaqişə çərçivəsindən kənarda dəyişir. Buna görə də, Ukrayna böhranına təkcə çoxfaktorlu deyil, həm də çoxsəviyyəli fenomen kimi yanaşmaq lazımdır. Beləliklə, aşağıdakı "təsir səviyyələrini" ayırd etmək məqsədəuyğundur:

- Ukrayna daxili;
- Rusiya-Ukrayna;
- Postsovet məkanı;
- Qlobal səviyyə (8, s. 31).

Xüsusilə, Rusiya-Ukrayna münaqişəsinin səbəblərindən biri Ukraynanın sərhədə yaxınlaşması və Rusiyanın təsir dairəsindən çıxmaqla inkişaf istiqaməti kimi Avropa və ya Avrasiya İttifaqı inteqrasiya layihələrindən birini seçməsi olmuşdur. Ukraynanın Avropanı seçməsi təkcə Rusiyanın Avrasiya layihəsini deyil, həm də onun seçdiyi inkişaf yolunu sual altına qoyur. Digər tərəfdən, münaqişə Avropa İttifaqı və bütövlükdə Avro-Atlantik birliyin bu gününə və gələcəyinə həm mənfi, həm də müsbət təsirlər göstərir (və artıq göstərməkdədir) (11).

2. Rusiya-Ukrayna münaqişəsinin qüvvələr balansında səbəb olduğu dəyişikliklər

Rusiyanın Ukraynaya qarşı təcavüzü BMT Təhlükəsizlik Şurasının üzvlərinin əksəriyyəti tərəfindən birmənalı şəkildə qınanmışdır. Krımda keçirilmiş referendum və yarımadanın Rusiya tərəfindən ilhaqı BMT Baş Assambleyasının üzv dövlətlərinin mütləq əksəriyyəti tərəfindən legitim hesab olunmur. Rusiyanın bu hərəkətləri kəskin reaksiyaya səbəb olmuş, ABŞ və Avropa İttifaqı Kremlə və müvafiq Ukrayna rəsmilərinə qarşı sanksiyalar tətbiq etmişdir.

Münaqişələrin idarə edilməsi üzrə mövcud sülhməramlı nəzəriyyələr çərçivəsində Rusiyanın strategiyasını anlamaq onun qeyri-ənənəvi metodları və revizionist xarici siyasət istiqaməti səbəbindən mürəkkəbdir. Buna baxmayaraq, Rusiyanın sülhməramlı taktikasını daha dərindən təhlil etmək üçün neoklassik realizm analitik baxımdan dəyərli bir yanaşma olaraq ortaya çıxır.

Neoklassik realizm Rusiyanın münaqişələrin idarə edilməsi strategiyasını araşdırarkən xüsusi önəm daşıyır, çünki bu yanaşma beynəlxalq münasibətlərdə realizmin struktur prinsiplərini bir ölkənin xarici siyasət qərarlarını formalaşdıran daxili dinamika ilə birləşdirir. Neoklassik realizmin vurğulandığı cəlbedici nümunələrdən biri 2022-ci ildə Rusiyanın Ukraynanı işğal etməsidir. Bu hadisə sistemli amillər, xüsusilə Rusiyanın maraqlarına yönəlmiş obyektiv təhdid kimi qiymətləndirilməklə, ölkənin hərəkətlərinin arxasında duran motivləri işıqlandıra bilər (6, s. 56).

Beynəlxalq ictimaiyyət və təhlükəsizlik sistemləri, nüfuzlu qlobal aktorlar, Rusiyanın aqressivliyini necə ram etmək və regional, qlobal böhranların həllində onun konstruktiv iştirakını necə təmin etmək məsələsi ilə qarşı-qarşıyadırlar. Eyni zamanda, Ukrayna-Rusiya münaqişəsi beynəlxalq ictimaiyyəti aşağıdakı əsas məsələlərdə parçalayır:

1. Tərksilah və nüvə silahının yayılmaması;
2. Ərazi bütövlüyünün, dövlətlərin suverenliyinin və xalqların öz müqəddəratını təyin etmək hüquqlarının təmin edilməsi;
3. Özünümüdafiə hüququ;
4. Mühafizə üçün məsuliyyət prinsipi;
5. Təcavüzkar dövlətin münaqişədə yaratdığı məsələlər üzrə BMT Təhlükəsizlik Şurasında veto hüququ və s. (11).

Tədqiqatçıların əsas qənaəti budur ki, bütün bu məsələlərlə bağlı BMT dərhal müzakirələr aparmalı və adekvat cavablar verməlidir.

Güc tətbiq etmək hüququ ilə etimad və təhlükəsizliyin təminatı üzrə beynəlxalq öhdəliklər arasındakı incə xəttin pozulmasına nümunə olan Rusiya-Ukrayna münaqişəsi digər dövlətlər üçün də qəbuledilməz üsullarla oxşar problemlərin həllində presedent yarada bilər. Münaqişə beynəlxalq təminatlar institutunun nüfuzunu zədələmiş, regional və qlobal təhlükəsizlik sistemlərinin köhnəlmiş modellərinin iflasını önə çıxarmışdır. Bu isə beynəlxalq təhlükəsizliyin mövcud konsepsiyalarına və hüquqi əsaslarına dərhal yenidən baxılması və dünya nizamının yeni paradiqmasının birgə işlənməsi zərurətini gündəmə gətirmişdir.

Rusiya Ukraynaya qarşı təcavüzə başlayarkən (2008-ci ildə Gürcüstanda olduğu kimi) Avropanın zəif reaksiyasından və müəyyən dərəcədə siyasi, iqtisadi təsir vasitəsi kimi Avropa ölkələrinə qaz tədarükündə monopol mövqeyindən istifadə etmişdir. Avropadan qaz təchizatı ilə bağlı mümkün mənfi reaksiyanın qarşısını almaq üçün Rusiya ehtiyat plan kimi qaz tədarükünü Çin bazarına yönəltmək variantını hazırlamışdır.

Lakin Çin bu cür müqavilə bağlamağa tələsmir və enerji qiymətlərinin aşağı salınması üzərində təsir göstərməyə çalışır. Bununla yanaşı, ABŞ Avropanın enerji mənbələrinin şaxələndirilməsi istiqamətində öz dəstəyini artırır. Belə mürəkkəb şəraitdə Rusiyanın mövqeyi həssasdır, lakin o, Avropa ölkələri arasında enerji təhlükəsizliyi məsələlərindəki fikir ayrılıqlarından faydalanmağa davam edir (11).

Avropa İttifaqının zəif mövqeyi diqqətəlayiqdir və əsasən iki mühüm amildən qaynaqlanır:

1. Birincisi, ayrı-ayrı Avropa ölkələrinin iqtisadiyyatlarının Rusiyadan əhəmiyyətli dərəcədə asılı olmasıdır – Rusiya bazarında çoxsaylı Avropa şirkətləri fəaliyyət göstərir. Bu şirkətlər böyük gəlirlər, büdcə və sosial proqramlar üçün vəsait, həmçinin iş yerləri yaradır və beləliklə, siyasətçilərin seçicilər qarşısında məsuliyyət daşıdığı demokratik proseslərə təsir edir.

2. İkincisi, Rusiyanın satınalma qabiliyyəti ilə yanaşı, bəzi Qərb siyasətçiləri, ictimai xadimləri və media nümayəndələrinin ona yanaşmasında müəyyən meyllərin mövcudluğudur. Bir sıra avropalı ekspertlərin fikrincə, indiki vəziyyətdə onlar Kreml siyasətinin və təbliğatının bəzən əlavə elementlərinə çevrilmişlər. Əgər Avropanın bu yanaşmasının metaforasını çəksək, o, məbədində tapança və əlində kalkulyator tutan bir iş adamına bənzəyərdi; bu iş adamı isə yalnız mümkün mənfəət və zərərləri hesablayır.

Buna baxmayaraq, Rusiyanın siyasi və iqtisadi təcrid dairəsi daralır, lakin "yaralı heyvan" kimi o, həm yaxın, həm də uzaq xaricdə potensial təhlükə mənbəyi olaraq qalır. Bu səbəbdən o, həm təhlükəsizlik sahəsində müsbət, həm də mənfi təsirlər göstərə bilən, diqqət və dialoq tələb edən bir mövzu kimi qəbul edilir. Müasir Rusiyanın üzləşdiyi problemlərlə yanaşı, ABŞ və Avropa İttifaqının tətbiq etdiyi sanksiyalar onun resurslarını tükəndirə və parçalanmasına səbəb ola bilər. Orta müddətli perspektivdə digər güc mərkəzləri Rusiyanın zəif tərəflərindən rəqabət mübarizəsində istifadə edə bilərlər.

Bəzi strateji məsələlərdə (strateji tərksilah, NATO-nun genişlənməsi, münaqişələrin həllində iştirak kimi) Rusiyanın mübahisəli mövqelərini Qərb müəyyən zəifliklər və gizli maraqlar üçün bəraət qazandırmaq məqsədilə dəstəkləyir.

Bu gün BMT, ABŞ, Avropa İttifaqı və NATO etiraf etməlidir ki, öz üzvlərinin dəyərlər, strateji və taktiki maraqlar və təhdidlərə dair mövqelərinin qeyri-müəyyənliyi və fərqliliyi səbəbindən Rusiyaya təsir etmək üçün kifayət qədər effektiv vasitələrə malik deyillər. Eyni zamanda, sülhsevər beynəlxalq ictimaiyyətin vahid konsolidasiyasının olmaması Rusiyanı aqressiv addımlar atmağa təşviq edir.

Rusiya və Ukrayna arasındakı münaqişənin həlli bacarığı mövcud güc mərkəzlərinin nüfuzunun, Avro-Atlantik və ümumi beynəlxalq təhlükəsizlik sisteminin effektivliyinin əsas göstəricisi olacaq. Ukraynadakı vəziyyətə xarici təsirin səviyyəsi əsasən Ukraynanın mövqeyinin qətiyyətindən, tətbiq olunan xarici sanksiyaların miqyasından və intensivliyindən, Rusiyanın həssaslıq həddindən, həmçinin ədalətin bərpası üçün Qərb ölkələrinin müəyyən itkiləri qəbul etməyə hazır olmasından asılıdır.

Qərbin Rusiya təcavüzünə qarşı sanksiyalarla mübarizədə uğursuzluğu digər təcavüzkar rejimlərdə cəzasızlıq hissi yaradaraq, beynəlxalq təhlükəsizlik sistemlərinin zəifliyini təsdiqləyə və zorakılığın yayılması üçün təhlükəli bir təkan ola bilər.

Nəticə

Beynəlxalq münasibətlərdə bu münaqişənin bütün dünyaya gətirdiyi ən kritik məqam sülh və təhlükəsizlik uğrunda mübarizə aparan tərəflər arasında həmrəylik üçün stimul yaratmalı, onları təhdidlərin həyata keçirilməsi və onlara qarşı mübarizə "texnologiyasının" bütün elementlərinə daha ciddi yanaşmağa, həmçinin müsbət və mənfi amillərin geniş spektrini dərin təhlil etməyə məcbur etməlidir. Qəbul olunmazdır ki, metodoloji və siyasi nöqsanlar milyonlarla insanın həyat itkisi və ağır faciələrlə nəticələnsin.

Tərəflər arasında yaranmış ziddiyyətlərin həllinin mümkün olmamasının əsas səbəblərindən biri Ukraynanın siyasi elitasına təsir edən əhəmiyyətli xarici amillərdir. Bu kontekstdə vurğulamaq lazımdır ki, Sovet İttifaqının dağılmasından sonra Ukrayna postsovet məkanında "geosiyasi plüralizm" siyasətinin aləti kimi çıxış etmiş və ABŞ-la onun müttəfiq dövlətlərinin xarici siyasətində mühüm rol oynamışdır.

Eyni zamanda, Rusiya tərəfi ardıcıl şəkildə Ukraynanın suverenliyini qorumaqla yanaşı, ona nəzarəti saxlamağa imkan verən siyasət yürütməyə çalışmışdır. Bu siyasətin həyata keçirilməsinin bir neçə əsas səbəbi olmuşdur:

- Böyük həcmdə karbohidrogenlərin və məhsulların Ukrayna ərazisindən keçməklə Avropa ölkələrinə tədarük olunması;
- Rusiya üçün Qara dəniz regionunda əsas strateji nöqtələrdən biri olan, eləcə də Qara dəniz donanmasının vətəni sayılan Krım yarımadasına nəzarətin saxlanması (4, s. 78).

Ukrayna üzərində strateji nəzarətin təmin olunması NATO-nun şərqə doğru genişlənməsi kontekstində də zəruri idi: strateji hücum silahlarının və düşmən hərbi-siyasi blokun infrastrukturlarının bu ərazilərdə yerləşdirilməsi Rusiyanın milli təhlükəsizliyi üçün ciddi təhlükə yaradıb.

Nəticədə, 2014-2022-ci illərdə Rusiya-Ukrayna münasibətlərində yaranmış ziddiyyətlər ciddi münaqişənin qaçılmazlığını əvvəlcədən proqnozlaşdırmış və hazırda Qərb dövlətləri tərəfindən Rusiyaya qarşı tətbiq edilən qarşıdurma vasitələrində əsas arqument kimi istifadə olunur.

ƏDƏBİYYAT

1. Çevikel Ş. Postsovet ölkələrinin xarici siyasət kurslarının müqayisəli təhlili: Azərbaycan və Qırğızıstan nümunəsində, fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2024, 32 s.
2. Əliyev İ. SSRİ-nin iflasının səbəb və nəticələri haqqında // Geostrategiya (ictimai-siyasi, elmi-populyar jurnal), № 02 (38), 2017, s. 3-7.

3. Məmmədli M. Rusiya-Ukrayna müharibəsinin yaratdığı hərbi-siyasi reallıqlarda NATO-nun təhlükəsizlik siyasətinin əsas aspektləri. (https://aircenter.az/uploads/l7dvyga0Y8x2.pdf).
4. Ivankov K. Russian-Ukrainian relations in 2014-2022: The main geopolitical dimensions //. Lomonosov Political Science Journal, №1, volume 1, 2023, pp. 66-80.
5. Mhlanga D., Ndhlovu E. Peace, Justice, Diplomacy, and the Russo-Ukrainian War: Implication for Sustainable Development // The Russia-Ukraine Conflict and Development in Africa. Implications for Sustainable Development. Chapter I. Springer, 2024, pp. 87-102.
6. Mukarzel R. The Russo-Ukrainian war and its transformative impact on European security dynamics: shifting power, emerging challenges, and future implications // The thesis of candidate for the degree of Master of Arts in İnternational Affairs& Diplomacy. Notre Dame, USA, 2023, 103 p.
7. Terkulova R. Assessing the Russo–Ukrainian Conflict of 2022: Unraveling the Putin Doctrine in the Russian Foreign Policy // Conflict Studies Quarterly, №45, 2023, pp. 48-70.
8. Белащенко Д., Сикираж В. Украинский кризис в современных международных отношениях: уровни влияния // Россия и новые государства Евразии, №III (LVI), 2022, с. 29-43.
9. Лукьянов В.Ю. Международные отношения начала XXI века: тенденции и перспективы // Вестник САФУ. История, №4, том 22, 2022, с. 16-27.
10. Российско-украинский вооружённый конфликт. Приложение к журналу «Право национальной безопасности». США, НАТО, 2023, 108 с.
11. Сунгуровский Н. Геополитический анализ баланса сил и изменений в нем на фоне Российско-Украинского конфликта [elektron resurs] (https://razumkov.org.ua/upload/1400153836_file.pdf) (son müraciət: 16.01.2025)
12. Украинский кризис в условиях трансформации современ- ного миропорядка: тенденции развития, угрозы и вызовы для России. 2-е издание, Москва, 2022, 210 с.

Резюме

Лейла Мирзоева

Международные отношения в контексте Российско-Украинского конфликта. геополитический анализ баланса сил

XXI век столкнулся со множеством угроз глобальной стабильности и безопасности. Доминирующим фоном формирования современной ситуации безопасности являются такие мировые процессы, как глобализация, региональная фрагментация и реинтеграция, которые все более усиливаются и оказывают существенное влияние на создание новой системы международных отношений. Проблема обеспечения международного мира и безопасности остается одной из важнейших задач мирового сообщества в XXI веке.

Краеугольным камнем и отличительной чертой любого исследования в области теории международных отношений является выявление коренных причин конфликтов и поиск путей их разрешения или предотвращения. Опыт международных отношений показывает, что противоречия возникают не из-за одного фактора, а из-за нескольких.

Агрессия России против Украины представляет собой одну из самых серьезных угроз глобальному миру, справедливости и дипломатическим усилиям со времен окончания холодной войны. По мнению некоторых исследователей, одной из главных причин конфликта является то, что Россия защищает свою границу с Украиной, поскольку считает свою безопасность под угрозой. Однако война нарушила и исказила условия жизни и поставок продовольствия по всему миру, вызвав глобальную инфляцию, рост цен на продовольствие и нарушение работы финансовых рынков и цепочек поставок. Таким образом, конфликт представляет собой серьезную проблему безопасности человечества, которая подрывает перспективы глобального устойчивого развития.

Российско-украинский конфликт является проявлением и определяющим этапом изменений в мировом порядке и ситуации в сфере безопасности. В нем освещаются факторы, создающие дисбаланс сил в мире, и его потенциальные негативные последствия.

Ключевые слова: *война, рациональность, война Украины и России, межгосударственные отношения, многополярность, транснациональные тенденции, баланс сил, геополитический анализ*

Summary

Leila Mırzayeva

International Relations in the Context of the Russian-Ukrainian Conflict. a Geopolitical Analysis of the Balance of Power

The 21st century has faced many problems and threats to global stability and security. The dominant background for the formation of the modern security situation is global processes such as globalization, regional fragmentation and reintegration, which are increasingly intensifying and significantly affecting the creation of a new system of international relations. The problem of ensuring international peace and security remains one of the most important tasks of the world community in the 21st century.

The cornerstone and characteristic feature of any research in the theory of international relations is the identification of the main causes of conflicts and the search for ways to resolve or prevent them. The experience of international relations shows that contradictions arise not from one factor, but from several.

Russia's aggression against Ukraine represents one of the most serious threats to global peace, justice and diplomatic efforts since the end of the Cold War. According to some researchers, one of the main reasons for the conflict is that Russia is protecting its border with Ukraine because it considers its security under threat. However, the war has disrupted and distorted living conditions and food supplies around the world, causing global inflation, rising food prices, and disruption of financial markets and supply chains. The conflict thus poses a serious human security challenge that undermines prospects for global sustainable development.

The Russian-Ukrainian conflict is a manifestation and defining stage of changes in the world order and security situation. It highlights the factors creating an imbalance of power in the world and its potential negative consequences.

Key words: *war, rationality, Ukrainian-Russian war, interstate relations, multipolarity, transnational trends, balance of power, geopolitical analysis*

Baş redaktorun müavini s.e.d., prof. İbrahimova Gülzar İsaxan qızının rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.